

Демська Оріся Мар'янівна,
професор кафедри українського ділового
мовлення Національної академії Служби
безпеки України, доктор філологічних наук,
професор

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЯК ДЕРЖАВНА У СИСТЕМІ КООРДИНАТ ПРАВА І ЗАКОНУ

Перша в Європі 21 ст. війна Росії проти України остаточно й незворотно завершила попередню історичну парадигму функціонування української мови. Офіційною датою цієї події можна вважати 16 липня 2019 р., коли набув чинності Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1]. До появи цього Закону українська мова *de jure* мала статус державної. Засвідчує його Конституція (основний закон) України 1978 р. статтею 73 [2]. Закон «Про мови в Українській РСР» 1989 р. підтверджує норму Конституції: «Відповідно до Конституції Української РСР державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки є українська мова» [3]. Конституція незалежної України 1996 р. врешті остаточно визначає статтею 10 державний статус української мови. Попри наявність законодавчої бази, статус *de jure* тривалий час залишався без статусу *de facto* державної мови. Закон 2019 р. покликаний забезпечити реальний *de jure* і *de facto* статус української мови як державної в Україні. Крім того, цей документ задає правову рамку для всіх сфер побутування державної мови, формує критичну актуальність її медійного, правового і педагогічного аспектів у системі координат права і закону.

Відносно нетривалий часовий проміжок, умови світової пандемії та великої війни не сприяли розгортанню концептуальних мовознавчих досліджень української мови як державної з погляду права і закону. Тому на сьогодні наукова спільнота перебуває на початку формування репертуару наукових праць, присвячених питанням функціонування державної мови відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Одним з перших посібників під назвою «Державна мова» [4] є посібник, виданий Національною академією СБУ в 2022 р. Критична актуальність теми правого-законодавчого екзистенціонування державної мови посилюється також з огляду на потенційний статус української мови як 25 офіційної мови ЄС. Чи не найважливішим аспектом дослідження залишається аналіз спектру детермінативних чинників, які тривалий час впливали та впливатимуть у майбутньому на стан і статус мови як державної, серед яких, зокрема: спадщина

русифікації, зміна глобальних правил функціонування мов у сучасному світі, інновації у рейтингуванні мов, виникнення мовної індустрії.

Спадщина русифікації [4]. На сьогодні існують великі ризики застосування успадкованих практик мовного планування від попередніх радянського та пострадянського періодів. Головною ознакою радянського мовного планування була безапеляційна домінація російської мови у центрі атакованого багатомовного світу колишньої імперії. Намагання компенсувати століття руйнації, втрат і деморалізації української мови можуть призвести до правового конфлікту. Природне право людини на власну мову може бути загрозеним. Посилення державної мови через національне законодавство може зіткнутися з міжнародним законодавством, яке тяжіє до посилення міноритарних мов.

Зміна глобальних правил функціонування мов у сучасному світі. Формування національного мовного законодавства, в основі якого переважають стратегії захисту та протекціонування, радше призводить до послаблення державної мови в умовах модерного глобального світу. У вимірі останнього державна мова мала б мати проактивну позицію, сперту на геополітичні та економічні чинники. Відмова від традиційних поглядів на українську мову як на об'єкт замилювання і пересприйняття її як засобу м'якої сили впливу, як чинника національної безпеки, як конкурентного гравця на ринку мовних товарів і послуг, а також законодавче забезпечення цих статусів, є безальтернативними вже сьогодні.

Рейтингування мови. Практика рейтингування мов безпосередньо детермінує позиціонування мови, визначення її сили в сучасному світі та відповідне законодавче забезпечення. Донедавна головними критеріями оцінювання мов світу були чисельність носіїв і, доволі сумнівний, краса мови. У 2016 р. Всесвітній Економічний Форум (WEF) опублікував фрагмент досліджень [6], пов'язаних із визначенням *сили мови / language power* за п'ятьма критеріями-можливостями: географія, економіка, комунікації, знання та медіа, дипломатія. У такий спосіб запропоновано методику визначення і встановлено найвпливовіші мови світу [7]. Українська мова за силою впливу мала оцінку 0.032 (для порівняння з першими позиціями в Індексі: англійська 0.889, мова мандарин 0.411, французька 0.337) і посідала 28 з 113 або 34 зі 124 позицію залежно від редакції Індекса сили мови. Цей аспект державної мови абсолютно відсутній як у правовій і законодавчій, так і в культурній та інтелектуальній площині в Україні.

Виникнення мовної індустрії. Чи не найважливішим чинником впливу, особливо з погляду перспективи європейського членства, є ринок мовної індустрії, що виник і сформувався наприкінці 20 – початку 21 ст. Глобальна індустрія мовних послуг і мовних технологій

– це галузь економічної діяльності, мета якої створення засобів та підтримування різних форм комунікації між людьми, інституціями і культурами в глобальному світі. Згідно зі звітом швейцарського *Slator* ринок мовної індустрії, попри всі складнощі 20-х рр. 21 ст., склав 26,6 млрд доларів США у 2021 р. Мовна індустрія як складне середовище, представлене загальними та спеціалізованими постачальниками з багатьма різними функціями, зазвичай охоплює різноаспектний письмовий та усний переклад, мовне навчання і тестування, транскрибування, субтитрування, озвучування/дублювання, локалізацію (адаптування контенту, найчастіше вебсайтів та програмного забезпечення до певного регіону чи ринку), комп'ютерні програмні продукти. Потреба в мовних продуктах і послугах швидко зростає. Відповідно, всі ці аспекти державної мови слід забезпечити законодавчо.

Отже, у 2019 р. до *de jure* державного статусу українська мова додала і *de facto* державний статус. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначив законодавчу рамку реалізації такого статусу. Членство в ЄС ускладнить національне мовне законодавство обов'язковою міжнародною компонентою. Крім цього, як планування, так і розвиток української мови надалі визначатимуть головні чинники впливу: спадщина русифікації, яка пропри все слабшає [8], зміна глобальних правил функціонування мов у сучасному світі, інновації у рейтингуванні мов, виникнення мовної індустрії, щодалі якнайбільше вимагатиме законодавчого врегулювання.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [Електронний ресурс] // ВРУ. 2019. Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
2. Закон про мови в Українській РСР [Електронний ресурс] // ВР УРСР. 1998. Режим доступу до ресурсу: Про мови в Українській РСР | від 28.10.1989 № 8312-XI (rada.gov.ua).
3. Конституція (основний закон) України [Електронний ресурс] // ВР УРСР. 1978. Режим доступу до ресурсу: Конституція (Основний Закон) ... | від 20.04.1978 № 888-IX (rada.gov.ua).
4. Державна мова : навч. посібн. / [Орися Демська та ін.]. Київ: Нац. Академія СБУ, 2022. 248 с.
5. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали / [Лариса Масенко та ін.]. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 399 с.
6. Chan K. L. These are the most powerful languages in the world. [Електронний ресурс] / Kai L. Chan. 2016. Режим доступу до

ресурсы: <https://www.weforum.org/agenda/2016/12/these-are-the-most-powerful-languages-in-the-world/>.

7. Chan. K. L. Power Language Index [Електронний ресурс] / Kai L. Chan. 2016. Режим доступу до ресурсу: [Kai-Chan_Power-Language-Index-full-report_2016_v2.pdf\(kailchan.ca\)](https://www.kailchan.ca/Kai-Chan_Power-Language-Index-full-report_2016_v2.pdf).
8. Левчук П. Російська мова та українці: що змінилося у 2023 році? [Електронний ресурс] / Павло Левчук // LB. 2023. Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/blog/pavlo_levchuk/582940_rosiyska_mova_ukraintsi_shcho.html.

Доценко Олена Леонідівна,
доцент кафедри української мови
Національного університету «Києво-
Могилянська академія», кандидат
філологічних наук, доцент

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ МОВНИХ ПРАВ ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ: ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ СИНДРОМ

Російсько-українські відносини упродовж 30 років поновленої незалежності нашої держави визначає унікальне одночасне поєднання колоніального, антиколоніального та постколоніального характеру суспільно-політичних настроїв представників різних верств населення. Про це, зокрема, пише О. Федунь, аналізуючи літературний процес і зауважуючи, що відбувається це, тому що з проголошенням незалежності умови колоніалізму не зникають одночасно, а розтягуються в часі [8]. Втім, це стосується не лише культурно-мистецької сфери, а й політико-правової. Аналіз мовного законодавства, яке досі, на жаль, перебуває на етапі формування, засвідчує поєднання в мовному питанні трьох окреслених стратегій: антиколоніальної (перший на теренах СРСР мовний закон, яким визначено статус державної не російської, а української – мови союзної республіки), колоніальної (постійне лобювання проросійськими політичними силами применшення статусу української мови, звуження переліку сфер її функціонування) та постколоніальної (постійне поступництво проукраїнських політиків як реакція на російські маніпуляції. Чи не найяскравішим прикладом цього є ст. 10 Конституції України, де протиставлено російську та «інші» національні меншини).

Україна успадкувала від імперії ігнорування прав меншин: «В умовах Російської імперії численні народності не належали до офіційного культурницького дискурсу, вони розглядалися лише як